

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ТУРПАК Надія Василівна

**ПРОБЛЕМА ЄДНОСТІ ЛЮДИНИ ТА СВІТУ
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ
ФІЛОСОФСЬКІЙ КУЛЬТУРІ
(ідея космізму)**

09.00.03.— Історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на пошування вченого ступеня
кандидата філософських наук

Дніпропетровськ
1993

AB 27.25

Робота виконана на кафедрі філософії Київського державного педагогічного інституту ім. М. П. Драгоманова.

Науковий керівник: доктор філософських наук,
професор Волинка Григорій Іванович

Офіційні опоненти: доктор філософських наук,
професор Бичко Ігор Валентинович;

кандидат філософських наук
Кострюкова Людмила Олегівна

Провідна організація: Львівський торговельно-економічний
інститут

Захист відбудеться 27 травня . . . 1993 р. о 13⁰⁰ год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 053.24.06 по присудженню
наукового ступеня кандидата філософських наук у Дніпропетровському
державному університеті. (320625, МСП, м. Дніпропетровськ, пр. Гага-
ріна, 72, держуніверситет, корп. I, ауд. 604).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Дніпропетровського
державного університету.

Автореферат розіслано 24 квітня 1993 р.

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00803018 (К)

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук,

доцент

А. Б. Філатов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В сучасних умовах становлення національної самосвідомості українського народу особливо важливе місце відводиться розробці наукових концепцій та проблем, які відтворюють специфіку менталітету цього народу. Виконати це нелегке завдання неможливо без глибокого вивчення характеру становлення та розвитку філософських процесів на Україні, в тому числі і тих, в яких закладена історія їх.

Все це змушує філософську громадськість в наші дні широко розгорнути історико-філософські дослідження розвитку філософської думки на Україні, виділяючи ті методологічні принципи та ідеї, які характеризують цей мало вивчений феномен світового філософського процесу. Саме такий підхід пов'язаний з сучасними принципами філософського аналізу і вимагає, так би мовити, "розширеного" бачення проблематики, що включає в себе не тільки знання самих філософських явищ та фактів, які характеризують специфіку розвитку філософської думки на Україні, але й широку панораму узагальненого "бачення", коли проглядається весь складний процес еволюції ідей. В першу чергу це відноситься до взаємодії української та російської філософської думки, які тривалий час розвивалися в єдиному науковому регіоні. Без виділення та аналізу основних проблем, що складають базову основу філософського процесу, неможливий науковий підхід до розв'язання проблем входження в світову філософську культуру.

Саме тому автор дисертації поставила перед собою завдання виділити ідею космізму в українській та російській філософській думці та проаналізувати її розвиток протягом досить тривалого часу - від формулювання самої ідеї в XVII ст. і до виходу її на світову арену в XX ст.

Актуальність даної теми особливо гостро відчувається на фоні загальної екологічної кризи на планеті, результатом якої є відчуження людини від природи, інших людей та своєї власної суті. Саме тому ми повертаємося сьогодні до абсолютних цінностей, намагаємося осмислити духовну спадщину українських і російських філософів, моральна філософія яких спрямована на розв'язання проблеми людини, її внутрішнього світу, і тому

є надзвичайно гуманістичною і космічною.

Треба відзначити, що сама тема космізму, як вираз пошуків єдності онтологічного буття людини в світі, починаючи з середини XIX ст., стає, фактично, центральною в філософсько-наукових системах /від марксистського оптимізму та раціоналізму позитивістських, неопозитивістських систем і до фрейдистських, екзистенціалістських, феноменологічних, неотомістських та інших напрямків/ і до синтетичних світоглядно-філософських вчень О.Блаватської, Н.Реріха, М.Ганді, різного роду психотерапевтичних, соціобіологічних та інших пошуків.

Одними з перших цю проблему підняли мислителі України. Пізніше вона отримала значного поширення в російській культурі, вплинувши значною мірою на антропологічну філософську проблематику Європи в XX ст. /екзистенціалізм, тейярдізм/.

Зараз, коли значно розширився регіон пошуків розв'язання вічної філософської проблеми "людина-світ"; коли ми намагаємось створювати цілісні, інтегральні уявлення про світ і людину, філософські скарби, недостатньо реалізовані в світовій культурі, набули особливого значення. Саме тема космізму близька культурі сучасного типу філософствування, ~~яка~~ нерозривно пов'язана з темою людини і пошуками критеріїв, які адекватно відображали б всю складність людської природи, в тому числі її метафізичну глибину, її духовний вимір.

Методологічна та теоретична основа. Методологічну та теоретичну основу дисертаційного дослідження складають основоположні філософські принципи поєднання історичного і логічного, об'єктивності, єдності та різноманітності культур та культурних традицій, становлення національної самосвідомості та світоглядно-філософських національних орієнтацій.

Рівень розробки проблеми. Проблеми, що стали предметом дисертаційного дослідження, виникають, так би мовити, на перехресті двох напрямків, які мають певний рівень розробки в науковій філософській літературі. З одного боку мова йде про аналіз специфіки виникнення та розвитку ідеї космізму в українській та російській філософській думці, а, з другого боку – про

основні природничо-наукові конструкти, які пов'язані з проблемою єдності людини і природи в ХХ ст.

Це визначило і вибір тих наукових праць, концепції яких стали предметом дослідження в дисертації. Так, в першу чергу необхідно було виробити певні методологічні принципи підходу до виділення ідеї космізму. Це можливо лише шляхом ознайомлення з основним змістом відомих дослідників творчості Г.Сковороди, що і було започатковано рядом істориків російської філософії. Найбільш ґрунтовний аналіз було зроблено в працях В.Зеньковського, В.Ерна. Окремі аспекти виділені та розглянуті в працях Е.Радлова, Г.Шпета, О.Лосєва. Значний інтерес також являє собою дослідження історика української філософії Д.Чижевського, визначення ним Г.Сковороди, як оригінального мислителя, виділення ним такого аспекту як "філософія серця", аспекту, який пройшов повз уваги російських філософів. В працях ряду сучасних філософів української діаспори і сучасних філософів України також достатньо аналізуються ідеї Г.Сковороди /Д. Барабаш, І.А.Табачников, І.А.Драч, С.В.Кримський, І.В.Іванько, В.І.Шинкарук та інші/. З 1983 р. були започатковані сквородинознавчі читання, які проводяться кожні два роки в м.Переяславі-Хмельницькому. На основі доповідей їх учасників був підготовлений та виданий збірник "Сковорода Григорій. Дослідження, розвідки, матеріали" /1992 р./

Якщо ідеї та творчість Г.Сковороди зайняли досить помітне місце серед історико-філософських досліджень, то проблема єдності людини і всесвіту /ідея космізму/ в творчості П.Дркевича досліджена недостатньо, але ж саме П.Дркевич фактично "прищепив" "філософію серця" російській філософській думці. Лише у статтях Г.Шпета, Вол.Соловйова, в наші дні - А.Г.Тихолаза, М.О.Запорожця - ця проблема стала предметом дослідження. Серед найпомітніших праць слід відзначити праці Д.Чижевського, а також німецького філософа та соціолога Р.Цітца.

Розвиток ідей космізму в російській ідеалістичній філософії започаткував, як відомо, Вол.Соловйов в своїй філософії "Всеєдності". Філософська система мислителя привертала увагу цілого ряду дослідників, як на початку ХХ ст. /М.О.Лосский,

В.Зеньковський, Є.Трубецький, Є.Скобцова та інші/, так і сучасних авторів /О.Ф.Асумс, В.М.Акулінін, О.В.Гулига, В.О.Кувакін, О.Ф.Лосєв, Н.Ф.Уткіна, Є.Б.Рашковський та інші/. І все ж в цих працях висвітлювалися лише окремі аспекти філософії "всєдності" і поза увагою авторів залишилися екологічні сторони цього вчення.

Однією з найменш досліджених проблем залишається проблема "російського космізму". Творчість В.Вернадського та його ідея ноосфери в аспекті космізму практично не досліджена. Деяку однобічність в трактуванні ідеї ноосфери, яка простежується в працях М.Г.Волкова, І.М.Забеліна, М.М.Моїсєєва та інших, намагаються подолати Г.П.Аксєонов, Ф.І.Гирєнок, В.П.Казначєєв, Є.О.Спірін, М.Г.Симкін, О.В.Гулига, О.Д.Урсул, Г.І.Швебс.

В теоретичному та методологічному плані значний інтерес представляють для автора сучасні публікації в науковій пресі, присвячені новим аспектам аналізу історико-філософської проблематики /Г.А.Заїченко, І.В.Бичко, В.Г.Табачковський, А.Т.Гордієнко, Ю.В.Кушаков, М.М.Верніков та інші/, проблемам української філософії /А.К.Бичко, В.С.Горський, Н.Я.Горбач, М.В.Кашуба, І.С.Захара, П.І.Гнатенко, І.В.Огородник, В.М.Ничик, С.В.Бондарь, Я.М.Стратій, Ю.М.Вільчинський, М.А.Скринник, З.Е.Скринник та ін./, проблемам філософії Всєдності і російського космізму, проблемам екологічної свідомості та екологічної культури /М.А.Агаджанян, М.Г.Симкін, М.К.Гавришин, М.М.Кисєльов, В.П.Іванов, В.О.Чудінов, І.Т.Фролов та інші/.

Мета та головні завдання дослідження. Мета, яка була поставлена перед автором дисертаційного дослідження, полягає в тому, щоб виділити і проаналізувати одну з провідних та визначаючих ліній в розвитку української та російської філософської думки - проблему внутрішньої єдності людини і світу, яка була втілена в ряді ідей та положень /"мікросвіту" Г.Сковороди, "філософії серця" П.Кркевича, "всєдності" Вол.Соловйова, "ноосфери" В.Вернадського/. Реалізація цієї теми передбачає рішення таких завдань:

- розкрити філософський зміст проблеми єдності природного та людського буття, розроблених в українській та російській філософії такими провідними мислителями, які займалися саме цією

проблемою – Г.Сковородою, П.Дркевичем, Вол.Соловйовим, В.Вернадським;

– виділити основні категоріальні принципи підходу до вищезначеної проблеми;

– проаналізувати зміст гуманістичних програм, висунутих філософами України та Росії, які розробляли ідею космізму;

– виявити єдину лінію еколого-гуманістичної проблематики в творчості мислителів України та Росії /Г.Сковороди, П.Дркевича, Вол.Соловйова, В.Вернадського/.

Наукова новизна. В процесі становлення національного менталітету українського народу важливе місце посідає проблема виділення специфіки філософських змістовних особливостей цього менталітету. Виходячи з цього, вперше в вітчизняній філософській літературі досліджена проблема співвідношення "мікрокосму" та "макрокосму" в певному контексті, сконцентрованому навколо ідеї космізму. Автор досліджує зв'язок між дуже різними, неординарними, творившими не в один і той же період /між діяльністю Г.Сковороди і В.Вернадського пролягає відрізок часу – майже півтора століття/, мислителями, яких поєднує саме ця ідея:

– філософська антропологія українських мислителів, їх "філософія серця" знайшла свій подальший розвиток в філософії Всеєдності Вол.Соловйова, а остання, в свою чергу, безпосередньо вплинула на розвиток теорії ноосфери В.Вернадського і уявлення про зв'язок людини і універсума, що знайшло своє відображення в концепції антропокосмізму, розробкою якої займалися К.Е.Ціолковський, О.Л.Чижевський, М.Г.Холодний та інші;

– ідея космізму, сформульована в російській ідеалістичній філософії кінця XIX – початку XX ст., стала однією з провідних в філософській думці сьогодення. Але специфіка цієї ідеї в українській філософії майже не отримала наукового висвітлення, і дисертація, запропонована автором, дає можливість певною мірою ліквідувати цей недолік. В цьому відношенні вперше в науковий контекст введені матеріали творчості Г.Сковороди та П.Дркевича щодо висвітлення ними ідеї космізму;

– в дисертації відбувається пошук критеріїв, які вірно відображали б всю складність людської природи, її духовний

вимір. Такі критерії ми шукаємо сьогодні саме в українській і російській філософській культурі, яка, у відмінність від ідей теоцентризму і космоцентризму, віддає перевагу темі людини;

- автор розглядає також екологічні аспекти творчості розглянутих мислителів, що може мати значення в сучасних умовах екологізації мислення і свідомості. Еколого-філософська проблематика, проаналізована на сторінках дисертації /III розділ/, дає можливість збагатити сучасне філософське "бачення" світових проблем глобалістики.

Теоретичне і практичне значення дослідження. Проблеми та ідеї, висвітлені в дисертації, сприятимуть поглибленому висвітленню маловідомих концепцій української філософської думки /проблема співвідношення "макросвіту" / природи/ та "мікросвіту"/людини/; філософсько-гуманістичні концепції екології; ідея "ноосфери" та її співвідношення з ідеєю космізму та інше/. Висновки даного дослідження розширюють методологічну основу усвідомлення історико-філософського процесу на Україні та в Росії, а також світового процесу в цілому.

Дисертаційне дослідження сприятиме удосконаленню якісного оновлення курсів з філософії, історії та теорії світової та вітчизняної культури, створенню спецкурсів, таких, як екологічна етика.

Структура дослідження. Вибір теми дослідження та поставлені завдання визначили структуру дисертації, яка складається з вступу, трьох розділів /шести параграфів/, висновків та списку використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі розкривається та обґрунтовується актуальність теми, аналізується рівень розроблення проблем, формулюється мета та завдання дослідження, його методологічні та теоретичні основи, визначається наукова новизна, теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи.

В першому розділі "Філософська антропологія українських мислителів як джерело народження філософії Всеєдності" висвітлюються проблеми самого зародження ідеї космізму на ґрунті фі-

лософської думки України.

Саме це і визначило структуру розділу, який присвячений аналізу положень, розроблених як Г.Сковородою, так і П.Юркевичем, і викладений в двох параграфах.

Питання, поставлені в розділі, являють собою значну складність, що пояснюється, як тим, що недостатньо досліджена наукова спадщина вищезначених мислителів, так і тим, що ці дослідження носили характер, так би мовити, "автономний", орієнтований на російську філософську думку, а не на європейську, світову. Саме тому нерідко і Г.Сковорода, і П.Юркевич оцінювалися як "провінційні" мислителі. Тому лише виділяючи в їх системах загальнофілософський європейський контекст, можна визначити їх місце в процесі становлення ідей вседності та космізму.

Цілоком закономірно, що концептуальний зміст філософських систем Г.Сковороди та П.Юркевича становить значну складність. Це визначається рядом факторів. В першу чергу "глобальністю" самої ідеї космізму. Друга причина - це те, що ідея космізму формулювалася на ґрунті різних світоглядних та теоретичних заasad в ті роки, коли жили Г.Сковорода та П.Юркевич. На останнє місце відіграв і той факт, що ця ідея носила різне, так би мовити, спрямування і відповідала різноманітним умовам та науковим потребам.

В першому параграфі "Космізм Г.Сковороди" автор розглядає ті положення, які входять складниками в систему філософських поглядів Г.Сковороди і створюють як зміст її, так і визначають сутність самої ідеї космізму.

Це поставило перед автором завдання - виділивши саму суть ідей Г.Сковороди, проглянути їх через філософський процес ХУІІІ ст., тим більше, що, як відомо, в цей період Україна була нерозривно пов'язана з Європою, відкрита на світовий загал аж до того періоду, коли Петро І наклав на це "табу", закривши кордони. Цей факт певною мірою вплинув на форму конструювання ідейного змісту теоретичних концепцій Г.Сковороди - широкого застосування ним алегоричного методу, в якому зафіксована європейська філософська символіка. А от зміст сквородинських роздумів не вписується в ту проблематику, яка була в центрі

уваги філософської спільності Європи. Як відомо, в європейській культурі провідним в ХІІІ ст. було просвітництво, орієнтоване на механістично-математичну картину світу.

Г.Сковорода ж пропонує інші філософські конструкти. Високо підносячи ідеалізм Платона, поєднуючи його з гуманістичними ідеями ранньохристиянських мислителів, отців церкви та українських письменників-полемістів, Г.Сковорода протиставляє європейському філософському механістичному світобаченню антропологічні концепції.

Все це він підпорядковує вченню про "внутрішню людину", що і становить саме ядро космізму Г.Сковороди. "Внутрішня людина" у філософа - складне поняття. Це і сама основа людськості, це і концентрація, фактично, найвищих цінностей - мислительних та моральних, зрештою об'єднаних "серцем" / вищим змістом і вищим чуттям абсолютної істини, абсолютного буття - Бога/.

І все ж вищим ступенем "сердечності" внутрішнього буття людини є сфера конкретної практичної діяльності. Тому саме в "сродній праці" Г.Сковорода вбачає змістовне вираження вищої моралі, звідси екологічність його роздумів.

Виступивши значно раніше своєї епохи, Г.Сковорода висунув принцип єдності "макро" та "мікрокосму", центром якого є людське духовно-моральне буття. Це і становить запропоновану ним ідею космізму.

Започаткована в українській філософській думці ідея космізму набуває нового звучання в творчості П.Дркевича / параграф 2 - "Метафізика духовності в філософській концепції П.Д.Дркевича"/. Відокремлений від Г.Сковороди досить тривалою часовою відстанню, він, все ж, в силу традицій, які ще з часів Київської Русі, як зазначається в дисертації, характеризували українську філософську думку, продовжує антропологічну лінію Сковороди.

Ця лінія виробляється в діалозі з Кантовським ідеалізмом та всупереч вульгарно-матеріалістичним філософським концепціям, які набули значного поширення в Росії в ХІХ ст. і були пов'язані з природничо-науковими світоглядними орієнтаціями.

П.Дркевич, заперечуючи ці поширені тенденції, розробляє досить струнку та логічну систему антропологічних ідей, які

складають його "філософіїм серця".

Тема серця та любові є центральною в філософській метафізиці П.Юркевича. В трактаті "Сердце и его значение в духовной жизни человека по учению слова Божия", виходячи з біблійного вчення про серце як хранителя та носія всіх тілесних якостей людини, П.Юркевич підкреслює, що саме серце поєднує в собі всі ці якості. І все ж, це не вичерпує сутність серця. Воно є глибинним "внутрішнім", концентруючим в собі мисленні, емоційні та морально-практичні особливості людини. П.Юркевич вважає, що його вчення про серце може запропонувати рішення проблеми про співвідношення знання та віри, науки та релігії. Він пов'язує вчення про серце з християнським початком моральності і цим самим ставить проблему вияснення значення християнської моралі для потреб практичної філософії. При цьому людині, як зазначає мислитель, притаманне "етико-естетичне" бачення світу, яке безпосередньо виникає з природи серця. При цьому П.Юркевич, який намагається поєднати природничі знання та моральні орієнтації гуманістичного плану, приходиться до ідей соціального звучання. Це виділення ним морального прагнення до доброти, щастя, душевного тепла, любові, які, мовляв, притаманні людині з самого початку виникнення людських колективів - племенних, родових, суспільних. Це він продовжує і далі, проголошуючи, що і до неживої природи необхідно ставитися сердечно.

Таким чином, П.Юркевич певною мірою ставить в тій формі, яка була притамана тогочасному суспільному розумінні, екологічні питання, виводячи їх з морально-естетичного спрямування серця.

Якщо у Г.Сковороди ідея космізму проголошується як єдність людини з світом через єднання з Богом у "внутрішній людині", тобто, проголошується "космізм внутрішнього людського буття", то у П.Юркевича ця ідея, так би мовити, виходить на "зовнішнє людське буття". Адже в його філософії серця проголошується думка про необхідність єднання людства в цілому, що можливо, мовляв, здійснити через богоподібне в людині. Вищою метою людства, по Юркевичу, є об'єднання всіх людей в сердечній релігійності,

що створить умови для пробудження сердечної симпатії, співчуття, зацікавлення та любові.

Тому так нетерпимо поставився мислитель до тих вульгарно-матеріалістичних ідей, які були висловлені М.Г.Чернишевським, і зводилися до наївної віри у всемогутність науково-природничого бачення людського буття, закреслюючи цим саму специфіку духовності та її філософію в цілому. Адже заява М.Г.Чернишевського, що "філософія бачить у ній /людині - Н.Т./ те, що бачить медицина, фізіологія, хімія"¹, фактично заперечує необхідність і потребу в "моралістичних" науках /філософії/.

На жаль, антропологічний принцип М.Г.Чернишевського, який був далекий як від природничих наук, вульгаризуючи їх, так і від наукової філософії /чого варте примхливе нехтування М.Г.Чернишевським філософських ідей представників німецької філософської думки/, був підхоплений тими силами, які в майбутньому переростають в соціал-демократичний агресивний нігілізм щодо філософської культури. П.Юркевич опиняється в таборі гнаних не стільки з боку урядових кіл, скільки з боку філософських невігласів з числа російської радикальної інтелігенції.

В другому розділі дисертації "Всєдність як вищий онтологічний принцип в "російському космізмі"" розглядається творчість Вол.Соловйова, взаємозв'язок з тією тенденцією, яка зароджується в філософській думці України в ХУІІІ ст. в творчості Г.Сковороди і отримує певну "трансляцію" в духовну культуру Росії в педагогічній та науковій діяльності П.Юркевича.

Саме це і визначило, на думку автора, прагнення Вол.Соловйова до створення певних ідей, навколо яких він концентрує все розмаїття, так званий принцип всєдності. Цей принцип стає надзвичайно популярним в філософських пошуках ХХ ст. і зводиться до певної єдності множинностей, яким притаманна взаємопов'язаність аж до взаємного проникнення елементів, з одного боку, і з другого - взаємозалежність. Тим самим філософська система всєдності ставить специфічні питання автономності філософсько-

¹ Чернышевский Н.Г. Антропологический принцип в философии // Избр. философ. сочинения: в 3-х т. - М., 1951, т.3 - С.185.

го знання, під яким розуміється комплекс формально несуперечливих умовиводів; питання необхідності побудови узагальненого світогляду, який включає ідеальну модель світу та принципи оптимальної поведінки в ній людини, необхідність критики та переборення "абстрактно-філософського" підходу до освоєння дійсності; необхідність філософської постановки проблем, які отримали в наш час статус "глобальних". Уже в своїй магістерській дисертації "Криза західної філософії /проти позитивізму/" /1874 р./ Вол.Соловйов ставить основну проблему всеєдності - тяжіння до світоглядного синтезу, певної філософської системності.

Виступаючи проти спрощеного, вульгаризованого розуміння співвідношення людини та світу, що було характерним для тогочасних матеріалістів та позитивістів, Вол.Соловйов прагне виявити певний ірраціональний момент /"бімодальність"/ та раціонально інтерпретувати його з метою зняття дуалізму "я" та "не я" в християнській свідомості. Але розв'язати це завдання, вважав він, під силу лише "цілісному знанню", яке спирається на віру, тому, що віра отримує свої принципи не від розуму, а безпосередньо від Бога, через одкровення. Філософія ж і наука оперують досягненнями розуму та досвіду. "Цілісне знання", яке відтворює картину Всеєдності, повинно бути спрямоване також на вироблення універсальної теорії, що формулює основні принципи єдності світу.

В працях 70-х років: "Кризис западной философии", "Критика отвлеченных начал", "Философские начала цельного знания" закладений фундамент всієї концепції Вол.Соловйова, яка отримала риси завершеності в "Чтениях о Богочеловечестве".

Вчення про Всеєдність, синтезуюче теологію, філософію та науку, Вол.Соловйов назвав "вільною теософією"; і лише такий синтез, на його думку, може вмістити в себе цілісну істину знання. Поза ним і наука, і філософія, і теологія становлять окремі частини або сторони і не можуть бути ніяком міром адекватними самій цілісній істині.

Таким чином, "вільна теософія" для Вол.Соловйова це філософія в її найвищому стані. В розділі значну увагу приділяється аналізу того складного шляху, яким іде Вол.Соловйов до гуманістичної концепції Богопізнання, яке він ототожнює з вищим

рівнем буття.

Якщо "філософії серця" П.Юркевича значною мірою притаманні екзистенціальні мотиви, його думка спрямована більш антропоцентрично ніж космоцентрично, в зв'язку з чим розвинута концепція мікрокосму, а почуття солідарності та любові до природи та людства у нього нерозривно пов'язані з етико-естетичним поглядом на світ, що випливає із природи серця, то філософській системі Вол.Соловйова притаманний інший погляд на моральну єдність людини та світу. Моральний космос Вол.Соловйова - це ідея абсолютного добра, яка розлита в світі і яка визначає собою потрібну основу моральної досконалості.

Моральна філософія Вол.Соловйова не обмежується принципом мікрокосму людини, як у Г.Сковороди чи П.Юркевича, але набуває дійсно вселенського розмаху. Головною та всеохоплюючою інтенцією, визначається в дисертації, змістовною та внутрішньою спрямованістю філософського вчення Вол.Соловйова є "Абсолютно-сутнісне", Бог як надприродна, ідеальне начало, яке породжує матеріальну дійсність. Концепції Логоса та Софійності у Вол.Соловйова набувають космологічного характеру, підіймаючись до принципів Універсалізму, який спирається на ідеї Істини, Добра, Краси. Відносно зв'язків з світовим цілим визначаються Вол.Соловйовим моральні орієнтири поведінки людини, необхідність дій на основі вселюдських цінностей, що являє собою Боголюдський процес, шлях людини до найвищого космічного устрою. Основною та вирішальною силою доведення істинності філософського світобачення є для мислителя внутрішня несуперечливість та краса системи Всеєдності.

Змістове багатство системи Вол.Соловйова сприяло тому, що ідеї, висловлені мислителем, ввійшли в філософсько-ідеалістичні концепції М.Бердяєва, П.Флоренського, М.Лосського, В.Зеньковського та інших філософів.

А сам принцип космізму, всеєдності отримує нове спрямування в творчості В.І.Вернадського. На сторінках III розділу дисертаційного дослідження "Ноосферна концепція світу та космопланетарний вимір людини" зазначається, що на хвилі пошуків світоглядної єдності, характерних для XX ст. / М.Ганді, О.Елаватська,

М.Періх та інші/ надзвичайно своєчасними та важливими були ідеї теорії Ноосфери, в розробці та поширенні якої провідне місце зайняли такі мислителі ХХ ст. як Тейяр де Шарден та В.І.Вернадський.

Якщо П.Дркевич лише ставить завдання створити загальну філософську теорію, яка охопила б всі форми людського досвіду, тобто науку, релігію, етику, а його вчення про серце - початкова спроба метафізичного обґрунтування такого універсального синтезу, то у Вол.Соловйова така філософська теорія реалізується в "вільній теософії", синтезуючій і теологію, і філософію, і науку. Вернадський же, як вчений та природодослідник, вбачає здійснення синтезу бачення навколишнього світу в науковому світогляді. Ця наукова картина світу має складний характер. З одного боку в неї входять загальні положення, пов'язані з науковим уявленням про Космос, з другого ж - ті, які носять характер заперечень, що викликані необхідністю очистити світогляд від антинаукових положень.

Розробивши вчення про моноліт життя / живої речовини/, Вернадський прийшов до висновку, що життя - це всеосяжна назва для повноти дійсності, тому що, з одного боку, моноліт життя нерозривно пов'язаний з космічним цілим і відчуває вплив різноманітних форм космічної енергії; з другого боку, з монолітом життя зв'язана і сама людина, вся її соціально-природна діяльність.

Так приходить вчений до концепції ноосфери, яка є центром, вершиною буття як Космосу, так і людської особистості. Для переходу до вищих рівнів буття, ноосфери, по Вернадському, необхідні такі умови: перше - зростання науки, перетворення її в могутню геологічну силу, друге - космічність людства, третє - всебічний розквіт особистості, тому що саме в особистості відбувається поєднання, а не роз'єднання людей, поєднання за істиною.

В.Вернадський визначив ноосферу як вищу стадію розвитку біосфери Землі, в умовах якої людська думка стає тією діючою планетарною силою, яка породжує високі гуманістичні загальнолюдські ідеали. Саме тому, в цій теорії відбувалося світогляд-

не "злиття" природничих наук та гуманітарних знань. Особливо важливе місце відводить вчений філософії: "Нікогда не наблюдали мы до сих пор в истории человечества наук без философии и, изучая историю научного мышления, мы видим, что философские концепции и философские идеи входят как необходимый, всепроникающий науку элемент во все время ее существования"¹

Таким чином, В.Вернадський прийшов до відкриття особливого класу законів природи, які дійово актуалізуються, проявляються через людину та посередництвом людини. Ноосфера Вернадського - це природний феномен "цивілізації культурного людства", де етичні принципи стають основними регуляторами відносин між людьми, з одного боку; та людиною, а разом з тим і всього людства з усією живою природою Землі.

Аналіз теорії ноосфери В.Вернадського, а також російського космізму в цілому як явища вітчизняної філософської культури, дає можливість зробити висновок про особливий вимір людини, який можна назвати космопланетарним. Космопланетарний вимір людського буття - це його біосферно-ноосферний вимір, занурений в космічне середовище світу. Це одна із провідних сторін соціоприродних вимірів людини, куди поряд з біосферно-ноосферним входять еволюційно-екологічні, а також виміри, які відображають стан здоров'я людей, та інші.

Космопланетарний вимір людини знайшов найповніше відображення в так званому принципі антропокосмізму, який виникає паралельно з народженням теорії ноосфери В.Вернадського, і на який безсумнівний вплив мала філософія Всєдності та антропологія українських мислителів.

Таким чином, антропокосмізм - це моральна філософія, яка перетинається з новим поворотом в розробці космічної теми, що майже сторіччя після того отримав назву глобально-екологічного. В дисертації розглядається розвиток цих ідей в працях К.Е.Ціолковського, О.Л.Чижевського, М.Г.Холодного, і зазначається, що саме космопланетарний вимір людини ставить проблеми необхідності її комплексного вивчення.

¹ Вернадский В.И. Избранные труды по истории науки. -М., 1961-С.51

Філософські погляди В.Вернадського та представників "російського космізму" в цілому співзвучні принципу "благоговіння перед життям", висунутим на початку сторіччя німецьким філософом А.Швейцером, принципу, який, безсумнівно, повинен бути прийнятий за основу при формуванні екологічного світогляду у відповідності з загальнолюдськими цінностями, тому що втрата світогляду, який ґрунтується на світо- та життєстверджуючому началі, неминуче веде до занепаду культури. Культура ж ґрунтується на світогляді і може відродитися тільки внаслідок духовного пробудження та етичних спрямувань людей.

Все вищезначене підкреслює як важливість, так і актуальність пошуків ідеї космізму та розвиток цієї ідеї, починаючи з творчості українських філософів Г.Сковороди та П.Юркевича, і її трансформації в філософських системах російських філософів XIX-XX ст.

В заключенні підводяться підсумки дослідження, пропонуються практичні рекомендації, які можуть бути використані при подальшій розробці проблеми.

Основні положення та висновки дисертації викладені в таких публікаціях:

1. О некоторых моральных аспектах экологического воспитания молодежи - Тези доповіді на республіканському науково-методичному семінарі. - К., УМК ВО, 1991. - 0,1 д.а./рос.мовою/.
2. Метафізика духовності в філософській концепції П.Д.Юркевича. //Проблеми філософії. - К., Вища школа, 1992. - Вип.94, 0,5 д.а./ в співавторстві/, / укр.мовою/.
3. Про деякі аспекти екологізації світогляду майбутнього вчителя. // Проблеми розвитку психолого-педагогічної науки в науково-технічній творчості молоді. - Збірник наукових праць. - Переяслав-Хмельницький, 1992. - 0,1 д.а. / укр.мовою/.
4. Ідея космізму в українській філософській культурі. // Українська культура. Зміст і методика викладання. - Тези республіканської науково-методичної конференції. - К., НМК ВО, 1993. - 0,1 д.а. / укр.мовою/.

Г.М.П.

Підл. до друку 15.04.93. Формат 60×84¹/₁₆.
Папір друк. № 3. Спосіб друку офсетний. Умовн. друк. арк. 0,93 .
Умовн. фарбо-відб. 1,16 . Обл.-вид. арк. 1,0 .
Тираж 100 . Зам. № 4-62 . Безплатно.

Фірма «ВІПОЛ»
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

111900

Безплатно

АВ 27.256